

Met kennis van het verleden naar een betere toekomst?

Emancipatorische geschiedenis in het jaar 1979

De nieuwe redactie van *Groniek*, jaargang 12, kwam in januari 1979 voor het eerst bijeen. Het was een bont gezelschap, bestaande uit Fré de Boer, Jan Willem Brouwer, Lieuwe Bouma, Wiebe Hoekstra, Erwin Karel en ondergetekende. Plaats van handeling was het statige pand aan de Here-singel 13, waar het Instituut van Geschiedenis was gevestigd. Het bordje met 'ingang voor studenten', dat het leergierige kaf van het geleerde koren scheidde, was inmiddels verwijderd. Maar gewoontegetrouw betraden wij dit centrum van geleerdheid via de zij-ingang die ons regelrecht naar het kloppend hart van het instituut bracht. Op dat kelderniveau bevond zich de vergaderzaal, ingeklemd tussen de kantine waar meneer Akkerman en later Tinie Bootsma de koffie in plastic bekertjes tapte en de stencilkamer. Daar draaiden wij, onder streng toezicht van meneer Mark, de blauwe moedervellen door de stencilmachine om onze referaten, actie-oproepen (met een kl!) of notulen van vergaderingen op grijs recyclingpapier te vermenigvuldigen. De natte, stinkende kopieën die het trage kopieeraparaat produceerde zijn inmiddels onleesbaar geworden.

Terugbladerend in mijn spullen op zolder tref ik een kopie van de notulen van de 'brainstormdag' op 10 januari, toen we onze plannen voor het Gronings Historisch Tijdschrift met elkaar bespraken. Aandacht voor vernieuwingen in het vak, waaronder de 'emancipatorische geschied-schrijving', stond hoog op de agenda. In het redactioneel van het aprilnum-mer wordt dat begrip nader toegelicht: 'wij denken [daarbij] aan die vormen van historisch onderzoek, die er op gericht zijn bepaalde 'onderdrukte' groe-peringen in de samenleving in hun proces tot emancipatie te steunen'. In het verlengde daarvan lag ook de ambitie om 'de onderlinge samenwerking te stimuleren, zowel binnen als buiten het instituut'. De themanummers over 'Industriële Archeologie' (nr. 64, september 1979), 'Oral History' (nr. 65, oktober 1979), 'Homoseksualiteit & geschiedenis' (nr. 66, januari 1980) en de aanzet tot een themanummer 'Vrouw-en-geschiedenis' (nummer 68

1980) lagen in dat verlengde.

Fré en ik begonnen onze verkenningstocht op het snijvlak van geschiedschrijving en politiek engagement met twee artikelen over het zogenaamde vormingstoneel. Theatergroepen als *Sater* en *Proloog* hadden de schouwburg de rug toegekeerd en zochten een nieuw publiek op locatie: in scholen, fabrieken of jongerencentra. Daar brachten ze spraakmakende programma's rond historische thema's als de strijd om de acht-uren dag ('Arbeidstijdverkorting') of de politiek-morele keuzes van een Amsterdamse lerares ten tijde van het Aardappeloproer van 1917 en de mislukte revolutiepoging van Troelstra in 1918 ('De juf van de Tsaar Peterstraat'). Een half jaar eerder had Peter de Baan, regisseur van *Sater*, op het Congres 'Geschiedenis en Bevrijding' aan de Vrije Universiteit in Amsterdam, indruk gemaakt met een vlammend betoog over de samenwerking tussen historici en toneelmakers.¹

Wat konden wij als historici daartoe bijdragen?, luidde de prangende vraag die we, na afloop van de voorstelling in de kelderbar van het jongerencentrum Vera, voorlegden aan Florian Diepenbrock, afgestudeerd historicus en toen zakelijk leider van *Sater*.² Het was al laat, Diepenbrock was moe en hij toonde weinig geduld met het engagement van de beide interviewsters. Historici moesten zich inhoudelijk dienstbaar opstellen in de samenwerking met zo'n theatergezelschap, maakte hij ons duidelijk. 'Je bent als een hoer die geprostitueerd wordt...', tekenden we op uit zijn mond en: 'Je wordt wetenschappelijk qua informatie uitgezogen en vervolgens gaat het in die trommel, die wasmachine van *Sater*, (..) en er komt iets heel anders uit dan een historicus zonder dramaturgische vorming ooit gedacht zou hebben'.³ Daar moesten we het, enigszins teleurgesteld, mee doen. In het volgende gesprek met twee spelers van *Proloog* die minder belast waren door een academische studie, klonk meer onbevangen enthousiasme voor de inzet

1 Korte tijd later gepubliceerd als: Peter de Baan, 'Politiek toneel en geschiedenis', in: Luuk Brug, Marten van Harten, Johan Sturm en Friso Wielenga eds., *Geschiedenis en Bevrijding. De bestudering van het verleden in de emancipatiestrijd van nu*. 123-129.

2 Binnenkort zal dezelfde Florian Diepenbrock, na een carrière bij de Kunstenbond FNV en als organisator van vernieuwend toneel, onder meer als directeur van het Amsterdamse podium de Nes en tegenwoordig bij toneelgroep 't Barre Land, zijn proefschrift verdedigen over *Eensgezinde tweedracht. Musici en organisatievorming, 1890-1920*.

3 Fré de Boer en Barbara Henkes, 'De functie van de geschiedenis binnen het vormingstheater. Interview met toneelgroep *Sater*', in *Groniek* 12:2 (april 1979) 27-31.

van historici en hun vaardigheden: 'Als politiek theater de mogelijkheid van verandering wil aantonen dan heb je de geschiedenis nodig om (...) er lessen uit te trekken en om alternatieven aan te kunnen geven.'⁴ Enkele maanden later zouden Fré en ik als historici het theater nog van een andere kant benaderen met onze deelname aan het programma 'Slappe tijden, sterke meiden' van het feministische vrouwencafé *Pak-'m-beet-Greet*.⁵

Ons eerste themanummer richtte zich op de Industriële Archeologie. In een brief aan mijn ouders schreef ik over de verschillende invalshoeken waarmee het behoud van industriële monumenten benaderd kon worden: 'zowel van ondernemerszijde maakt men zich er sterk voor (herinneringen aan rijkdom en macht) als van de kant van 'de onderdrukte groepen' in onze samenleving of hen, die daarmee sympathiseren (herinneringen aan arbeidersstrijd). (...) Wiebe, de Fries in de redactie gaat aan de gang met een zuivelfabriek, die omgebouwd wordt tot museum; Erwin, Limburger van afkomst, gaat op zoek naar vertwijfelde mijnschachten en kaalgeslagen vlaktes en ik bedenk me nu net dat de voormalige Henkes-fabriek ook wel een aardig industrieel archeologies object zou kunnen zijn'.⁶ Van die laatste bijdrage is het niet gekomen. Wel besloten we om ter meerdere inspiratie, samen met Pim Kooij en fotograaf Chris van Houts, naar Oost Groningen af te reizen. Daar had de recente crisis in de strokarton- en aardappelmeelin-dustrie zijn sporen nagelaten: verlaten fabriekshallen en afscheidsleuzen op de ingevallen muren boden een troosteloze aanblik. Ondanks het stralende weer en onze mooie ideeën over arbeidersstrijd, restte aan het eind van de dag vooral een zwaar gevoel van teloorgang.

Zwaar viel ook het bestijgen van de instituutstrappen aan de Heresingel voor degenen die slecht ter been waren. We riepen de Actiegroep Invalid Power in het leven, die haar pleidooi voor trapliften kracht bijzette met een foto van een skelet onder een kapstok waaraan nog een eenzame jas was achtergebleven. Waar we dat skelet vandaan haalden? Geschiedenis draait weliswaar om degenen die dood zijn, maar bewaren deden we de doden toch niet. In dit geval bood een bevriende verpleger van het psychiatrisch ziekenhuis 'Licht en Kracht', zoals die instelling toen nog zo veelzeggend heette, uitkomst.⁷

4 Ibidem, 24-27.

5 Tijdens het tweede Vrouwenfestival van het Noorden op 22 en 23 september 1979 in het Cultuurcentrum De Oosterpoort.

6 7 maart 1979, particuliere collectie Barbara Henkes.

7 'Invalid power', in: *Reactie! Instituutsbijlage* no. 1, 1979: 11. Als vervolg daarop verscheen: Fré de Boer en Barbara Henkes, 'De ontoegankelijkheid van de RUG voor lichamelijk gehandicapten', *Universiteitskrant* van 24 juni 1981.

In de lente van 1979 reisden Erwin en ik, samen met een groep geïnteresseerde studenten uit Groningen en Amsterdam naar de Universiteit van Essex voor de eerste International European Oral History Conference. Drie dagen lang lieten we ons inspireren door diverse voordrachten en vrolijke avondprogramma's, opgeluisterd door de imponerende bariton van Alun Howkins die zichzelf en anderen begeleidde met het onweerstaanbare ritme van twee stalen lepels. De eerste nacht vonden we onszelf terug onder en naast het bureau van initiatiefnemer en auteur van de toen pas verschenen klassieker *The voice of the past - Oral History*, Paul Thompson, bij wie wij onze slaapzakken op de studeerkamervloer mochten uitspreiden. Onze indrukken keerden deels terug in het themanummer 'Oral History'.⁸

Binnen een half jaar, in november 1979, staken we nogmaals Het Kanaal over. Dit keer was Fré ook van de partij voor een History Workshop in Oxford. Vanuit Ruskin College, een hogere opleiding voor vakbondskader, was daar vanaf het eind van de jaren zestig de History Workshop Movement in gang gezet met landelijke workshops op diverse plaatsen waar zowel academici uit diverse disciplines als geïnteresseerde leken samen kwamen. Doel was om een directe relatie tussen geschiedschrijving en vergroting van politiek inzicht in het heden tot stand te brengen. Dat was ook een leidend beginsel bij de oprichting in 1976 van het 2-jaarlijkse tijdschrift *History Workshop, a journal of socialist historians*; een ondertitel die enkele jaren later werd uitgebreid tot '*a journal for socialist and feminist historians*'.⁹ 'Like the Workshops, like the pamphlets and books in the Workshop series, the Journal is concerned to bring the boundaries of history closer to people's lives. Like them, it addresses itself to the fundamental elements of socialist life, work and material culture, class relations and politics, sex divisions, marriage, family, school and home. We believe that history is a source of inspiration and understanding, furnishing not only the means of interpreting the past, but also the best critical vantage point from which to view the present.'¹⁰

Oral History maakte deel uit van het algemenere 'people's history' dat

8 Zie ook: Barbara Henkes en Erwin Karel, 'Oral History', nieuwe dimensie in historisch onderzoek', *Universiteitskrant* van 20 april 1979.

9 Een voorschot op de uitbreiding van die ondertitel werd in het eerste nummer al genomen door de redactieleden Sally Alexander en Anna Devin met hun bijdrage over 'Feminist History'.

10 Editorial Collective, 'History Workshop Journal', *History Workshop* 1:1 (spring 1976) 1-3, aldaar 1.

deze groep historici dreef. Geen wonder dat we een aantal van de Britse en Nederlandse historici die we in eerder in Essex hadden ontmoet, terug zagen in Oxford. Opnieuw lieten we ons meerdere dagen achtereen meeslepen in hoogoplopende discussies, waarbij de confrontatie tussen de grand old man van de sociale geschiedschrijving en auteur van *The Making of the English Workingclass* (1963), Edward Thompson enerzijds en zijn voormalige leerling Richard Johnson en diens generatiegenoot Stuart Hall anderzijds een dramatisch en - voor onszelf vormend - hoogtepunt markeerden.¹¹ Op het eerste gezicht leek het een felle polemiek tussen voor- en tegenstanders van meer theoretische concepten in de geschiedschrijving. Maar het ging uiteraard om meer. Want in hoeverre ging de activerende werking van de History Workshop Movement en het enthousiasme waarmee mensen werden gestimuleerd hun eigen geschiedenis (people's history) te gaan onderzoeken, niet gepaard met een naïef empiricisme en het gevaar van: 'empty, descriptive and passively romantic historiography, popular only in the object which it records,' zoals Richard Johnson het formuleerde.¹²

Die vraag gold in zekere zin ook voor het werk van de Groningse filosoof/historicus Ger Harmsen en de groep historici rond het *Jaarboek voor de geschiedenis van het socialisme en de arbeidersbeweging* (1977-1981)¹³ door wie wij ons in eigen land lieten inspireren. Dat kwam onder meer tot uiting in de 'studie-inhoudelijke' avonden rond emancipatorische geschiedenis die we vanaf het najaar van 1979 met de Actiegroep Activering organiseerden. Terwijl het einde van onze tijd in de redactie van *Groniek* naderde, bleven de vragen naar de relatie tussen wetenschap - en in het bijzonder geschiedschrijving - en samenleving ons bezig houden. Vragen, die zich niet langer beperkten tot de strijd tegen 'het kapitaal', maar die zich uitstrekten naar

11 Voor een verslag zie: Barbara Henkes en Erwin Karel, 'Heeft de 'arbeidersuniversiteit' gefaald? Britse workshop over 'de geschiedenis van het gewone volk'', *Universiteitskrant* van 30 januari 1980. Vgl. Susan Legêne, 'History Workshop Journal', in: Fré de Boer e.a. eds., *Geschiedenis & Bevrijding* 2. Congresbrochure. Groningen mei 1982: 5-17.

12 Richard Johnson, 'Culture and Historians', in: John Clark, Chas Critcher and Richard Johnson (ed.), *Working Class Culture. Studies in history and theory* (London 1979) 41-71, aldaar 66. Aangehaald door Legêne, 'History Workshop Journal', 15. Voor Johnsons kritiek op Thompson verwijst de auteur bovendien naar Richard Johnson, 'Thompson, Genovese and Socialist-Humanist History', *History Workshop* nr 6 (autumn 1978) 79-100. In nr. 7 (spring 1979) werd deze discussie voorgezet door Keith McClelland en Gavin Williams.

13 Nadien voortgezet als het *Bulletin Nederlandse Arbeidersbeweging* (1983-1995).

Henkes

vragen over de beleving van en omgang met structurele machtsverschillen die zich over een breed en wisselend terrein hebben gemanifesteerd. De indrukken, discussies en vriendschappen uit dat veelbewogen jaar 1979 werken nog door tot op de dag van vandaag.